

Acad. DAVID PRODAN, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1967, XI + 596 p.

Secolele XV-XVII au lăsat urme adânci în dezvoltarea relațiilor agrare în zona cuprinsă la răsărit de Elba. Țările din răsăritul și centrul Europei cunosc în această perioadă o cale specifică de dezvoltare, definită de Fr. Engels drept cea de a doua iobăgie. S-au produs acele schimbări în raporturile agrare și în economie în general, cu grave consecințe sociale și politice, care timp de câteva secole au definit istoria economică și social-politică a unei însemnate părți a Europei. Acest lucru explică interesul de care se bucură problema în istoriografia contemporană pe plan european și discuțiile antrenante ce se desfășoară mai bine de un deceniu și jumătate cu deosebită vigoare în istoriografia marxistă mai ales. În șirul acestor preocupări se înscrie și valoroasa monografie a academicianului David Prodan despre evoluția raporturilor agrare din Transilvania în secolul al XVI-lea. Ea constituie o remarcabilă contribuție românească la cunoașterea caracterului iobăgiei instaurate în zona central și sud-europeană în secolele XV—XVII.

Iobăgia specifică raporturilor sociale în domeniul economiei agrare definește conținutul social-economic al fenomenului. În ce a constat această instituție, cum s-a format ea, care sînt antecedentele și trăsăturile ei specifice în Transilvania sînt întrebările la care monografia profesorului David Prodan dă un răspuns competent. Rod al unei intense munci de cercetare, care s-a desfășurat timp de mai mult de un deceniu (de la studiul apărut încă la începutul anilor cincizeci și pînă la apariția primului volum), monografia acad. D. Prodan aduce în circuitul științific nu numai un imens material documentar inedit, dar și idei, constatări și concluzii inedite în istoriografia noastră. Multe din concluziile la care a ajuns autorul vor constitui un bun cîștigat de știința istorică românească, puncte de pornire în adîncirea cercetărilor. Nu se va putea întreprinde nici o cercetare serioasă asupra economiei agrare din Transilvania în epoca feudală fără o studiere amănunțită a *Iobăgiei* profesorului David Prodan. Dar monografia prezentată nu are numai menirea de a deschide noi perspective cercetării, ea este un util instrument pentru toți cei care doresc să cunoască, să explice elevilor sau publicului mai larg un aspect sau altul al raporturilor feudale caracterizate prin iobăgie. Analiza atentă și accesibilă oricărui cititor, cu o anumită cultură istorică, permite profesorilor să se folosească de monografie cu folos. Totodată și preocupările privind istoria locală a unor cadre didactice din școlile noastre medii dispun acum de un excelent cadru general și de un prețios îndrumător metodologic în elaborarea unor studii parțiale folosindu-se de materialele arhivistice referitoare la raporturile agrare din diferite județe.

Monografia profesorului David Prodan constă din trei părți, precum ne informează autorul în prefață. Prima parte intitulată *Prezentare introductivă — 1437—1514* analizează evoluția raporturilor agrare din Transilvania în decursul celor aproape 80 de ani care au trecut de la răscoala de la Bobilna și pînă la războiul țărănesc din 1514. Cea de a doua parte cuprinde o analiză generală a relațiilor agrare în secolul al XVI-lea, mai precis de la 1514 pînă la 1600. Aceste două părți constituie de fapt conținutul primului volum. Partea a treia (vol. II, apărut recent) cuprinde o „prezentare a raporturilor pe domenii luate individual, temelia documentară și faptică a întregii lucrări. Aici prezentarea se face în mod analitic, discutînd fiecare termen al raporturilor în parte... E partea încărcată în mod necesar de documentație, cea care ține loc și de material documentar, destinată doar cercetătorului în această specialitate, dar în același timp și temelia solidă pe care se vor putea clădi judecăți istorice valabile“ (Prefața).

Punctul de pornire al expunerii este deci răscoala de la Bobilna a țăranilor români și maghiari din Transilvania, iar punctul terminus e unirea celor trei țări române realizată vremelnic de Mihai Viteazul. Într-adevăr, răscoala de la Bobilna marchează o cotitură în istoria raporturilor agrare din Transilvania, în cursul ei se evidențiază pentru prima dată, într-o formă desigur embrionară, acele procese care, evoluînd în a doua jumătate a secolului al XV-lea și în cursul secolului următor, se maturizează, se definesc și primesc contururi bine precizate. Din acest punct de vedere este cu totul justificată analiza detaliată a celor două înțelegeri încheiate între țăranii răsculați și nobilime în cursul anului 1437, care reflectă cel mai fidel specificul evoluției relațiilor agrare, care i-a imprimat Transilvaniei calea deosebită, distinctă în întreaga zonă central și sud-est europeană, specific scos în evidență cu atîta măiestrie de profesorul D. Prodan.

Unul din capitolele cele mai cuprinzătoare din prima parte a cărții este cel referitor la sarcinile feudale ale țăranimii transilvănene în cursul secolului al XV-lea. În fața noastră se desfășoară o expunere sintetică a tuturor obligațiilor senioriale: censul, darurile sau daturile, ako, diferitele forme de dijmă, nona, quinquagesima și obligațiile de lucru. Cine vrea să știe azi care erau obligațiile țăranului dependent din Transilvania în acel secol, sub ce formă apare o obligație sau alta, ce reprezenta fiecare din aceste sarcini pentru economia țărănească dispune în monografia acad. D. Prodan de cea mai competentă și autentică informare. Trebuie să subliniem în legătură cu acest capitol faptul că prezentarea nu este statică, sarcinile feudale ne apar în evoluția lor complexă care se desfășoară pe baza dezvoltării economice generale în condițiile unei ascuțite lupte de clasă, și a luptei desfășurate în cadrul clasei feudale pentru împărțirea veniturilor dobîndite din sudoarea țăranimii, sau a contradicției permanente ce caracterizau raporturile dintre orașe și stăpînii de pămînt.

O contribuție inedită în istoriografia românească aduce cartea lui D. Prodan și în ce privește prezentarea monopolurilor senioriale în Transilvania din secolul al XV-lea. Pentru prima dată ni se prezintă o expunere sistematică despre sfera noțiunii de monopol seniorial, felul în care se realiza acest monopol în condițiile din Transilvania și altele. Ni se înfățișează morăritul și obligațiile legate de el, veniturile obținute de stăpîn de pe urma crișmăritului, a vămilor. Sînt prezentate problemele legate de monopolul pescuitului și vînatului.

Vorbind de situația țaranului transilvănean, profesorul D. Prodan analizează evoluția dreptului de judecată a stăpînului asupra iobagului și a dreptului de moștenire în cadrul familiei iobăgești. Ni se pare extrem de interesantă observația autorului că tocmai în aceste domenii datinile locale, dreptul obișnuielnic s-au dovedit a fi foarte viabile.

Una din problemele cheie ale evoluției relațiilor agrare din Transilvania în epoca feudală o constituia strămutarea iobagului. Capitolul consacrat acestei teme este concentrat, plin de concluzii și materiale documentare noi. Autorul desfășoară un tablou veridic al tuturor contradicțiilor antagonice și neantagonice, provocate de strămutarea iobagului. Ni se prezintă întreaga evoluție a dreptului de strămutare, condițiile locale concrete în care se realiza sau era împiedicată strămutarea. Se abordează și problema fugii țaranului și cea a răpirii lui. Prezintă obligațiile militare ale țărănimii, David Prodan, în capitolul *Cîteva considerații*, expune concluziile sale generale cu privire la evoluția domeniului feudal, la obligațiile față de stăpîn, situația de drept a iobagului etc.

La capătul primei părți a lucrării sale, autorul face o amplă analiză a legiurilor din 1514, cînd nobilimea din Ungaria și Transilvania, adunată în faimoasa dietă, a adus cele mai drastice legi împotriva țărănimii. Analiza acestor legi și mai ales a Tripartitului lui Werböczi permite autorului să treacă la definirea conținutului întregului proces de dezvoltare a raporturilor agrare în secolul al XVI-lea: „se petrec două schimbări esențiale în raporturile agrare din Transilvania. Pe de o parte crește pămîntul de cultură al stăpînului, pe de altă parte cresc obligațiile de lucru ale iobagilor”. Ambele procese „ajung în a doua jumătate a secolului al XVI-lea la nelimitare: stăpînul poate să cuprindă pămîntul după nevoi sau după posibilități și și poate pune la lucru supusul fără limită, după nevoile economiei sale nou create” (p. 332). Aceasta era — după definiția acad. D. Prodan — calea care a deschis posibilitățile nelimitate dezvoltării economiei alodiale bazată pe munca gratuită iobăgească. Autorul demonstrează, totodată, că procesul este, în secolul al XV-lea, încă lent, rezistența țărănimii e puternică și eficientă.

Este foarte interesantă discuția desfășurată de autor în jurul problemei cauzelor economice și sociale ale formării gospodăriei alodiale în condițiile concrete din Transilvania. Și aici concluziile profesorului D. Prodan sînt foarte interesante, deoarece ele se bazează pe un material documentar incontestabil. Astfel se aduce un colorit nou, inedit la discuția care se desfășoară în istoriografia contemporană pe plan european pe această temă.

În cartea lui D. Prodan ne sînt înfățișate căile de formare ale domeniului alodial, mijloacele folosite de stăpînii de pămînt, fiind indicate și rezervele de pămînt care au fost acaparate în timpul formării domeniului. Întinderea domeniului, culturile, productivitatea muncii, ponderea muncii salariate față de munca servilă sînt cîteva din multiplele probleme abordate în carte, pe care le amintim aici.

Cititorului i se oferă o informație foarte vastă despre obligațiile senioriale, în cursul secolului al XVI-lea: censul, dările, taxele, subsidiile, fertonul, darurile sau daturile, dijmele, datul oilor și, în sfîrșit, slujbele sau muncile agricole și de altă natură prestate de iobagi. În evoluția generală a sarcinilor feudale, în acest secol, autorul constată că au crescut în special obligațiile de lucru atît în mod absolut, cît și în raport cu celelalte prestații; s-au extins muncile agricole în comparație cu alte munci. În locul unei anumite uniformizări, preconizată de legi, se accentuează diversificarea obligațiilor, „sfîrșind prin a se impune nelimitarea, care elimină îngrădirile obișnuielnice ale

dezvoltării economiei feudale inclusiv pe ale legii, care putea fi și ea depășită“ (p. 317).

După definirea noțiunii de pământ alodial și descrierea lui, autorul se oprește pe larg asupra monopolurilor senioriale în secolul al XVI-lea, prezintă situația juridică și obligațiile publice ale țăranilor.

Instaurarea șerbiei în Transilvania a fost consecința social-juridică cea mai gravă care a rezultat din procesele economice petrecute în domeniul relațiilor agrare din Transilvania în secolele XV—XVI, descrise cu atîta competență de profesorul David Prodan. Iobagul a fost legat de glie, ceea ce i-a creat o situație cu totul nouă. Dreptul de strămutare este șters și iobagul transformat în obiect de tranzacție, el poate fi zălogit și vîndut după bunul-plac al stăpînului.

Acestea ar fi cîteva note marginale legate de monografia cea mai valoroasă privind problema economiei agrare în epoca feudală pe care a dat-o vreodată istoriografia românească. Este imposibilă în cadrul unei scurte prezentări desfășurarea unei discuții. De fapt fiecare capitol, fiecare paragraf din monografia profesorului D. Prodan este susceptibil de o discuție amplă. S-ar putea ivi și unele observații critice mai generale, cu privire la structura volumului în partea a II-a, sau sugestia folosirii mai ample a metodei comparativ-istorice. Am fi dorit ca cel puțin în volumul al II-lea să ni se ofere harta sau hărțile tuturor domeniilor analizate în carte. De asemenea, se pot aduce unele completări sau precizări parțiale în ce privește informația. Toate acestea însă nu pot știrbi cituși de puțin valoarea monografiei. Sintem conștienți că *Iobăgia* academicianului David Prodan va constitui o piatră de hotar în dezvoltarea cercetărilor asupra economiei feudale, ea va influența negreșit cercetările viitoare, va da chiar o orientare nouă acestor cercetări. Acad. D. Prodan a reușit să realizeze în mod magistral scopul propus de a reconstitui imaginea iobăgiei din Transilvania, de a stabili cadre mai sigure, temeieri mai solide pentru cercetări viitoare, de a deschide larg drumul unei noi specialități.

LUDOVIC DEMENY

CORNELIA BODEA, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, Ed. Academici, 1967

Monografie valoroasă, construită cu acribie și minuțiozitate, îndeosebi din material inedit, lucrarea *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849* aduce lumini noi într-una din problemele cruciale ale istoriei României. Largul studiu al autoarei, însoțit de o bogată anexă de documente, prezintă reinnoită și substanțial îmbogățită lupta de eliberare națională a poporului român în cel de-al doilea sfert al secolului al XIX-lea. Monografia prinde într-un tot unitar problema deseori fragmentată în cercetări anterioare, restabilește legături deosebit de importante și mai ales reconstituie în largă măsură lanțul complicat și ascuns al problemelor tratate.